

Katarina BATAGELJ | PREDLOGI ZA UVEDBO ARHEOLOGIJE V POUK KLASIČNIH JEZIKOV¹

1. UVOD

Razbiranje in prevajanje preteklih dogodkov, zapisanih v zemlji, na kamnu, na pergamentu ali na kateremkoli materialu, ki se je ohranil do danes, je zares uspešno, ko se združi znanje ljudi različnih strok.² Učenje jezika niso samo slovnična pravila in besedišče, ampak tudi spoznavanje kulturnih in civilizacijskih dosežkov in historičnega okvira, v katerem je jezik živel. Pri učenju klasičnih jezikov ponuja arheologija poleg časovno umeščenih zgodovinskih podatkov oprijemljivo in predstavljivo materialno oporo za spoznavanje (antične) kulture. Svojo metodo in področje dela je razširila tudi na mlajša zgodovinska obdobja, torej ni več omejena samo na izkopavanja iz obdobj, za katera pisni viri ne obstajajo ali pa so pomanjkljivi. Z uporabo nedestruktivnih metod raziskovanja (aerofotografija, geofizikalne meritve, topografija ipd.) postaja vse bolj interdisciplinarna. Zavedamo se, da je izkopavanje proces, pri katerem za vedno uničimo arheološki zapis v zemlji. Zato danes puščamo dele najdišč neizkopane, ker bodo prihodnje generacije gotovo poznale še boljše tehnike izkopavanja in dokumentiranja. Na žalost večina raziskav poteka samo na univerzitetni ravni. Nekateri »razlage« preteklosti se razvijajo tudi v glavah mlajše generacije, ki sedi v šolskih klopeh. Arheološka stroka se premalo zaveda, da je njena naloga seznanjati javnost o svojem delu in odkritjih na poljuden način. Muzejske postavitve ne bi smele biti edini način predstavitve arheoloških odkritij. Odprtost arheološke stroke za sodelovanje v šolskih programih pa je dragocena naložba v prihodnost.

Predlogi za vključitev arheologije v šolski program naj bodo le spodbuda učiteljem, predvsem klasičnim filologom, za nove ideje pri poučevanju jezika in književnosti.

¹ Vsebine so bile v skrajšani obliki predstavljene aprila 2001 na seminarju za učitelje klasičnih jezikov - *Iz preteklosti v prihodnost* - v okviru stalnega strokovnega spopolnjevanja na Filozofski fakulteti.

² Dr. Matjažu Babiču se zahvaljujem, ker me je povabil k sodelovanju in mi omogočil predstaviti nekaj idej, ki so doživele topel sprejem in odziv.

2. CILJI

- Dopolnitev, vizualna predstavitev in popestritev znanja, ki ga učenci pridobivajo v rednem šolskem programu.

Usmerjeno samostojno raziskovanje preteklih dogodkov privede učenca do različnih dognanj, ostrejših opažanj, primerjav med preteklostjo in sedanjostjo in do odlične podlage za diskusijo kot eno od metod učenja.

- Seznanitev s kulturno dediščino slovenskega prostora; spodbujanje k varovanju in ohranjanju naključno najdenih arheoloških najdb in spomenikov.

Kadar je le mogoče, spodbujamo učence k varovanju dediščine.

Njihova lastna merila mora dopolniti zavedanje o pomenu kulturne dediščine in njeno občudovanje.

- Globlje spoznanje bližnjega in širšega okolja na osnovi individualnih študij.

Učenci velikokrat slabo poznajo domači kraj. Potem ko spoznajo preteklost in današnjo podobo svojega kraja, lahko začnejo spoznavati arheologijo krajine. Tako ne bodo več omejeni samo na posamezna arheološka najdišča, saj iščejo povezave med njimi in opazujejo naravne dejavnike (relief, voda, oddaljenost), ki so omogočali nastanek in ohranitev najdišč. Potem ko si izpopolnijo znanje in izostrijo občutek za opazovanje, potencialno arheološko najdišče lahko zaznajo že po površinskih znakih.

- Učenci spoznajo slovenska najdišča in njihove vloge v širšem evropskem okviru.

Razmišljajo o vpetosti današnjega slovenskega prostora v dogodke antičnega obdobja. S prepoznavanjem antičnih spomenikov na domačih tleh si pridobijo znanje in sposobnost primerjati jih z velikimi spomeniki rimskega imperija.

- Praktična uporaba znanja, ki ga imajo učenci iz računalništva, fotografije, risanja itd.

To znanje lahko uporabijo pri dokumentiranju in rekonstrukciji najdišč in najdb.

V današnjem času razcveta in priljubljenosti računalniške tehnologije oblikujejo antično virtualno resničnost.

3. NAČIN DELA

Arheologijo lahko začnemo uvajati že v vrtcu, kjer je odličen kraj za učenje ob igri peskovnik. Drugačna in raznolika motivacija pa je potrebna v osnovni in srednjih šolah. V šolskih programih jo lahko poučujemo kot del drugega predmeta (npr. zgodovina, latinščina) ali samostojno kot krožek ali interesno dejavnost v okviru obveznih izbirnih vsebin in raziskovalnih taborov.

Pripomočki so: razstavljeni arheološki predmeti ali shranjeni v depozju, knjige z dobrimi slikovnimi reprodukcijami, replike, avdio-vizualni pripomočki, zemljevidi, dnevno časopisje ipd. Zaželeno je vsaj občasna pomoč strokovnih sodelavcev, tako pri občasnem vključevanju arheologije v šolski pouk, pri raziskovalnih dejavnostih ali na ekskurzijah. Projektno delo, katerega namen je predstaviti dosežke javnosti (izdaja publikacije, muzejska postavitve ipd.), je dobra motivacija za dijake.

Poljubno lahko združujemo naslednje načine dela:

a) prevajanje antičnih tekstov

Poudarek na tekstih, ki se vežejo na slovensko področje, in zapisih na kamnu, keramiki in drugih materialih.

b) obisk arheološkega najdišča

To je najpopularnejša in najhvaležnejša oblika arheološke aktivnosti. Vključimo jo lahko v program ekskurzije ali pa v okviru redne ure obiščemo bližnje najdišče. Za začetek so primerna dobro ohranjena najdišča, kjer je potrebne le malo domišljije. Takšno aktivnost je treba spodbujati, kjerkoli je mogoče.

c) obisk muzejev

Postati morajo vse bolj pogosta dejavnost. Učenci se morajo naučiti razlikovati med dobro in slabo muzejsko postavitvijo. Muzejski predmeti jim postanejo bolj domači, bolj cenijo obiske spomenikov, saj jih vidijo kot zgodovinska dejstva in objekte, ki jih opisujejo antični viri in jih natančno tudi merimo.

č) eksperimentalna arheologija

Samo prepoznati in občudovati predmet ni dovolj. Učenci morajo začeti občudovati in ugotavljati, kako je bil predmet izdelan in uporabljan, a zato je treba rekonstruirati preteklo tehnologijo, povezano s tem ali z onim predmetom. Izdelajo kopije, da z njimi eksperimentirajo. Najzanimivejši so tisti načini eksperimentalne arheologije, ki dajo uporaben končni izdelek (Dyer, 1983).

»Rekonstrukcija« hrane oziroma kuhanje prinaša poleg zabave tudi diskusijo, kako vemo, da je okus res pravi. Prav vonj, okus in zvoke si naj-

bolj zapomnimo. Pri oblikovanju keramike je zelo dobro, če se povežemo s kakšno lončarsko delavnico.

d) imitacijska arheologija

Spodbujanje domišljije učencev. Postaviti prednje vprašanja: kaj bi storili, če bi se znašli na samotnem otoku; kje bi dobili primeren kamen za spomenike; kako bi ga transportirali itd.

e) arheološka izkopavanja

Izkopavanja so najbolj znana in zaželeno arheološka aktivnost, vendar so za izvedbo zahtevna. Nadomestimo jih lahko s simuliranimi izkopavanji (Mizzan, 1991). Ta so prav tako razburljiva in omogočajo enake postopke kot dejanska. Metode dela, dokumentiranje, obdelava in interpretacija gradiva so enaki. Pri pripravi simuliranih izkopavanj je treba določiti obdobje (v našem okviru rimsko), najdbe (keramika, steklo, kosti, fibule) in kontekst (grob, naselbinska plast, kulturno mesto ipd.). Uporabimo lahko akvarijsko ali kakšno drugo posodo, kjer so podobne možnosti, pa tudi peskovnik. Steklena posoda je odlična, ker lahko opazujemo plasti tudi od strani.

4. TEME RAZISKAV

Odločanje za teme raziskav je odvisno predvsem od domiselnosti učiteljev in zanimanja učencev.

Poljudno poimenovane teme, ki nakazujejo nekaj smeri raziskav:

Cekin za spomin (numizmatika)

Denar ima posreden pomen za preučevanje zgodovinskih dogodkov in gospodarskih gibanj. Ker v antiki še niso poznali množičnih informativnih medijev, je največkrat vlogo teh prevzel novc, saj je razmeroma hitro zašel v vse predele imperija. Plačilno sredstvo je postalo *ikonografski* in *ideološki* medij. Z likovno upodobitvijo in pozneje z napisi v legendah je v kratkem času preneslo sporočila do vseh, ki so jim bila namenjena.

Novc ni bil le plačilno sredstvo določene vrednosti, na njem so zabeležena tudi: imena kovnic, imena vladarjev in njihove funkcije, legende na hrbtni strani novcev so bile najpogosteje propaganda. Arheologom pa pomoč za datiranje novca in plasti, v katerih so bili najdeni arheološki predmeti. Novc je časovno določljiv predmet, saj določa datum, ko je bila plast odložena ali po katerem je bila plast odložena (*terminus post quem*). Tako ugotovimo, od kdaj je bila neka antična stavba v uporabi, kdaj so jo opustili, oziroma kdaj je bila nasilno porušena v sovražnem napadu ali naravni katastrofi. Podobno nam novc v grobu priča, kdaj je bil pokojnik pokopan.

Pri pregledu in študiji celotne ohranjene *denarne mase* lahko za neko

antično naselbino z veliko verjetnostjo spremljamo njen začetek in konec, cvetoča in krizna obdobja.

Novčna zakladna najdba pa je večja skupina novcev. Lastnik je prihranjeni denar zakopal v zemljo pred bližajočo se nevarnostjo. Zaradi nesrečnih okoliščin (smrt, izgnanstvo) pa ga nato ni nikoli več izkopal. Prav tako je lahko večji znesek denarja ostal v porušeni antični stavbi, ker so bili lastniki prisiljeni zaradi nevarnosti v naglici zapustiti dom, in prav ta denar, ki je časovno dobro opredeljen, nam pove, kdaj se je izvršil sovražni napad ali kdaj se je zgodila naravna nesreča. Numizmatične zakladne najdbe na ta način najpogosteje povežemo z zgodovinskimi dogodki, ki so nam pogosto znani iz antičnih pisnih virov, včasih pa so prav novčne najdbe edini vir za poznavanje omenjenih dogodkov, še posebej če jih je več, saj njihova koncentracija priča o nemirih in sovražnih vpadih večjega obsega. Ob tem je treba učence opozoriti, kako pomembno je, da dobi najdene novce v roke strokovnjak.

Podatki o življenjskih stroških v antičnih časih so sicer izjemno skromni, vendar za ilustracijo o življenjskih razmerah zelo zanimivi. Ohranjeni in popisani so v glavnem za druge province mogočnega imperija, vendar nam dajejo povprečno sliko tudi za naše kraje (Kos, 1981, str. 26).³

V Sloveniji deluje kot edina matična nacionalna institucija te vrste Numizmatični kabinet Narodnega muzeja Slovenije z bogatimi zbirkami denarja (okoli 80.000 primerkov), ki je bil v obtoku na našem ozemlju v vseh zgodovinskih obdobjih. Poleg izpopolnjevanja zbirk je naloga kabineta tudi dokumentiranje vseh antičnih in srednjeveških novčnih najdb (posamičnih, grobnih in zakladnih), njihova strokovna ekspertiza za različne strokovne ustanove v Sloveniji, ki ta denar izkopljejo pri terenskem delu, ter njegovo preučevanje (Kos, 1997, str. 250). Obsežni numizmatični zbirki pa sta na ogled tudi v Pokrajinskem muzeju Ptuj in Pokrajinskem muzeju Celje.

Nema govorica (epigrafika)

Samosvoj informativni medij so kamniti spomeniki, ki so se lokalno razlikovali. Z napisi in ikonografsko simboliko so prinašali mimoidočemu različna uradna, votivna in nagrobna sporočila.

Prevajanje napisov na antičnih spomenikih je zanimiva izkušnja, saj dijaki uporabijo znanje, pridobljeno pri prevajanju latinskih tekstov. Delo v razredu s prepisanimi in dopolnjenimi teksti nadgradimo z delom na terenu, kjer bodo razbrali tudi slabo ohranjene, fragmentarne in zabrisane napise ter kratice ter jih po shemi dopolnili in prevedli.

Na žalost imamo v Sloveniji zelo malo možnosti, da bi občudovali kam-

³ Glej tudi Etienne, R.: Pompeii, The day the city died. Thames and Hudson, London 1992, 184-185.

nite antične spomenike *in situ*, t.j. v njihovem originalnem okolju (Šempe-ter, Rožanec v Beli krajini, Staje pri Igu). Zato se največkrat srečujemo z njimi v lapidarijih, z vzdanimi v zidove gradov in cerkva ali sekundarno uporabljenimi (npr. Orfejev spomenik na Ptuju, ki so ga v srednjem veku uporabljali za sramotilni steber). Lapidariji so včasih videti zelo hladni in kar težko nas pritegnejo razpokani kamni z nečitljivimi napisi. Delo v lapi-dariju je zato treba dopolniti z uvodom v epigrafiko in z zgodovino časa, iz katerega spomeniki izvirajo. Izkušnje v prevajanju napisov na antičnih kam-nitih spomenikih bodo dijakom omogočile prevajati tudi srednjeveške la-tinske napise in jim dale občutek, da so svoje znanje latinščine tudi prak-tično uporabili.

Kamniti spomeniki z napisi so razvrščeni v nekaj skupin:

- votivni napisi (preučevanje mitologije in verovanj, npr. mitraizem)
- nagrobni napisi (preučevanje pogrebnih običajev, primerjave z da-našnjimi nagrobniki)
- počastilni in uradni napisi
- gradbeni napisi (npr. gradnja emonskega obzidja; pripomoček za datiranje, problematika)
- miljniki razkrivajo sistem rimskih cest v Sloveniji, če jih povežemo z ohranjenimi antičnimi itinerarji.

Možnosti preučevanja kamnitih spomenikov so večplastne:

- materialne informacije o spomeniku: izvor kamna, način obdelave, prvotna postavitev
- vsebina in namen: napis, okrasna motivika, arhitektura
- rekonstrukcija spomenika in napisa
- povezava posameznih obravnavanih tem z antičnimi teksti (npr. na-grobni spomeniki in Petronijev Satirikon; npr. odlomek, kjer glavni junak Trimalhion opisuje, kakšen naj bo njegov nagrobnik).

Problematika:

- propadanje kamnitih spomenikov zaradi vremenskih razmer in one-snaževanja
- sekundarna uporaba kamnitih spomenikov

Pisani piskri (keramika)

Keramika je material, ki se najbolje ohrani v arheoloških plasteh. Prav zaradi ohranjenosti in velike količine je dober pripomoček za rekonstruk-cijo življenja v preteklosti. Pri preučevanju vseh kultur, ki so izdelovale keramiko, je to zelo pomemben kronološki indikator, saj so se oblike kera-mike in njihova dekoracija s časom spreminjale. Antična obdelava kera-mike na vretenu in v kalupih pa je omogočila izdelavo servisov, ki jih lahko dobro datiramo in celo določimo delavnico, kjer so bili izdelani. Vzpored-

no z laboratorijskimi analizami, ki določajo material, vsebino posode, čas izdelave, je za klasičnega arheologa keramika pomemben dokaz pri rekonstrukciji načina življenja (oblikovna in stilna analiza, primarna in sekundarna uporaba). Povezava teh dognanj z drugimi kulturnimi pojavi - ali za antično obdobje z datiranimi dogodki - omogoča arheologu oblikovanje kronološke kulturne sheme.

Še posebej izpovedne keramične forme so:

a) *amfore*

Antične sredozemske trgovske stike raziskujemo z opazovanjem distribucije amfor. Oblika ni bila povezana samo s transportom, ampak tudi z vsebino amfore.

Sekundarna uporaba amfor (pokopi, drenaža) spodbuja ekološko razmišljanje o današnji reciklaži embalaže.

b) *grška slikana keramika*

Izpovednost tega obrtno-umetniškega izdelka je brezmejna.

Preučevanje grške slikane keramike daje neštete možnosti za spoznavanje grške antične kulture. Komentira vse druge zvrsti grške umetnosti, celo skulptur. Scene, prikazane na keramiki, so lahko prav tako subtilne in sporočilne kot grška literatura. V nobeni drugi zvrsti antične umetnosti nimamo tako močne vizualne izkušnje o antičnih Grkih. Nikjer ne moremo tako natančno opazovati njihovega pogleda na življenje, mit ali celo politiko. Originale lahko nadomestimo z dobrimi fotografskimi reprodukcijami v knjigah. Preučujemo grške oblike posod in imena zanje. V srednji Evropi so poslikane grške vaze cenili tudi železnodobni veljaki. Tudi na najdiščih iz železne dobe v Sloveniji so našli posamezne atiške rdečefiguralne, predvsem pa po grškem vzoru poslikane italske vaze. Grška slikana keramika je v Slovenijo prihajala kot luksuzno blago za halštatske kneze (npr. najdba v Mostu na Soči).

Dijakom skušamo predstaviti slikano keramiko kot kalejdoskop informacij o načinu življenja. Diskusija o neprimernosti muzejskih predstavitev množice vaz v vitrinah. Za to opazovanje so dobrodošle tudi kopije keramike.

Ker so grški slikarji radi risali in razvrščali posamezne like iz mitov, lahko v nekaterih primerih dopolnimo scene iz izgubljenih iger ali zagnanetnih mitov. Tudi način igranja v grški tragediji in komediji lahko razberemo iz upodobitev na vazah. Slikarije prinašajo tudi zanimive podatke o obleki in predmetih iz vsakdanjega življenja.

S primerjanjem likovnih mojstrov in železnodobnih situlah s tistimi na rimski keramiki (reliefno okrašeni terri sigillati) si učenec razvija zmožnosti za ugotavljanje sočasnosti in sosledja, razlik in podobnosti v materialu in oblikovanju posodja.

»*Gremo iskat skriti zaklad!*« (toponomastika)

S poimenovanjem kraja, toponimom, je pogosto izraženo tudi njegovo pokrajinsko, funkcijsko in časovno obeležje. Te značilnosti se močneje izražajo v strukturi arheoloških toponimov. Arheološka dognanja so pokazala, da iz nekaterih toponimov lahko sklepamo z večjo ali manjšo verjetnostjo na arheološko najdišče. Mnogi toponimi namreč nakazujejo prazgodovinska, rimska in zgodnj srednjeveška arheološka najdišča (Truhlar, 1975, str. 106).

Toponimija je pomemben pripomoček pri predizkopavalnih raziskavah terena. Takšna so krajevna in ledinska imena: Atilov grob, Gradišče, Gradec, Grad, Gomila, Britof, Mirje, Rimska cesta, Groblje, toponimi z »ajdovski«, Ajdovščina, Ajdovski gradec, Cerklje, Laško, krajevna imena s pridevkom »stari«, Tržec, Most, Griža itd.

Osredotočimo se lahko na mikroregijo ali pa na razširjenost nekega toponima in njegovih izpeljank oziroma sorodnih poimenovanj v širšem slovenskem prostoru.

Pripomočki: krajevni leksikoni, leksikon krajevnih imen, etimološki slovarji, zemljevidi in atlasi. Pomembni so tudi starejši viri (starejši imeniki krajev in lokalne kronike), krajevni leksikoni, ki prinašajo še starejša poimenovanja ali njihove različice.

Prezreti pa ne smemo tudi starih pripovedk, ki se navezujejo na posamezne kraje (ajtiološke pripovedke), ter ljudskega izročila.

5. ZAKLJUČEK

Arheologija omogoča spoznavanje časa in razmer, v katerih je jezik (latinščina, grščina) živel, toda v šolskem pouku ga moramo izoblikovati, da se bodo uspešno sporazumevali učenci, pedagoški delavci in arheologi.

BIBLIOGRAFIJA

- DYER, J.: *Teaching archaeology in schools*. Shire Archaeology. 1983.
- KOS, P.: *Leksikon antične numizmatike s poudarkom na prostoru jugovzhodnih Alp in Balkana*. Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, 1997.
- MIZZAN, S. et al.: *Piccoli Archeologi*. Laboratorio dell'Immaginario Scientifico. Civici Musei di Storia ed Arte. Trst, 1991.
- TRUHLAR, F.: *Krajevna imena*. Arheološka najdišča Slovenije. SAZU, DZS, Ljubljana, 1975, 106-112.

IZBRANA LITERATURA

- APICIJ: *Umetnost kuhanja*. Krt, 97. Krtina, Ljubljana, 1996.
- BOŽIČ, D. et al.: *Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*. Modrijan, Ljubljana, 1999.
- CIGLENEČKI, S.: *Pólis Nóríkon. Poznoantične višinske utrdbe med Celjem in Brežicami*. Podsreda, 1992.
- CURK, I., *Ohranjeni mitreji na Slovenskem*. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 31, Ljubljana, 1972.
- CURK, I. et al.: *Po poteh rimskih vojakov v Sloveniji*. Ministrstvo za kulturo, Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana, 1993.
- CURK, I.: *Sto zgodb arheoloških spomenikov v Sloveniji*. Prešernova družba, Ljubljana, 1995.
- JEVREMOV, B.: *Vodnik po Ptujem rimskem lapidariju*. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 168, Ljubljana, 1989.
- JEVREMOV, B.: *Vodnik po lapidariju, 1. del*. Pokrajinski muzej Ptuj, 1998.
- KNIFIC, T.–SVOLJŠAK, D.: *Arheološka najdišča Slovenije*. Slovenska dediščina. Ljubljana, Cankarjeva založba, 1991.
- KARBA, P. et al.: *Raziskujemo in primerjamo Emono in Pompeje*. Raziskujmo skupaj. DZS, Ljubljana, 1999.
- KOCUVAN, E.: *Rimljan sem – Romanus sum*. Slike iz življenja Rimljanov, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1994.
- KOLŠEK, V.: *Celeia – kamniti spomeniki*. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 7, Ljubljana, 1967.
- KOS, P., *Numizmatika antičnega Ptuja. Vodnik po stalni numizmatični razstavi*. Pokrajinski muzej Ptuj, 1980.
- KOS, P.: *Denarnišтво v antiki na Slovenskem. Razstava numizmatičnega kabine-ta Narodnega muzeja v Ljubljani*. Narodni muzej, Ljubljana, 1990.
- PLESNIČAR-GEC, L.: *Emona in rimska kuhinja. Apicijevi recepti za današnjo rabo*. ČZP Kmečki glas, Mestni muzej Ljubljana, Ljubljana, 1996.
- ŠAŠEL KOS, M.: *Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije*. Situla - Razprave Narodnega muzeja Slovenije 35. Ljubljana, 1997.
- TRAMPUŠ, C.: *Obiščimo muzej*. DZS, Ljubljana, 1998.
- VALIČ, A.: *Časovna in kulturna preglednica arheoloških najdišč Slovenije*. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Kranj 1994.

Naslov: Trg prekomorskih brigad 13

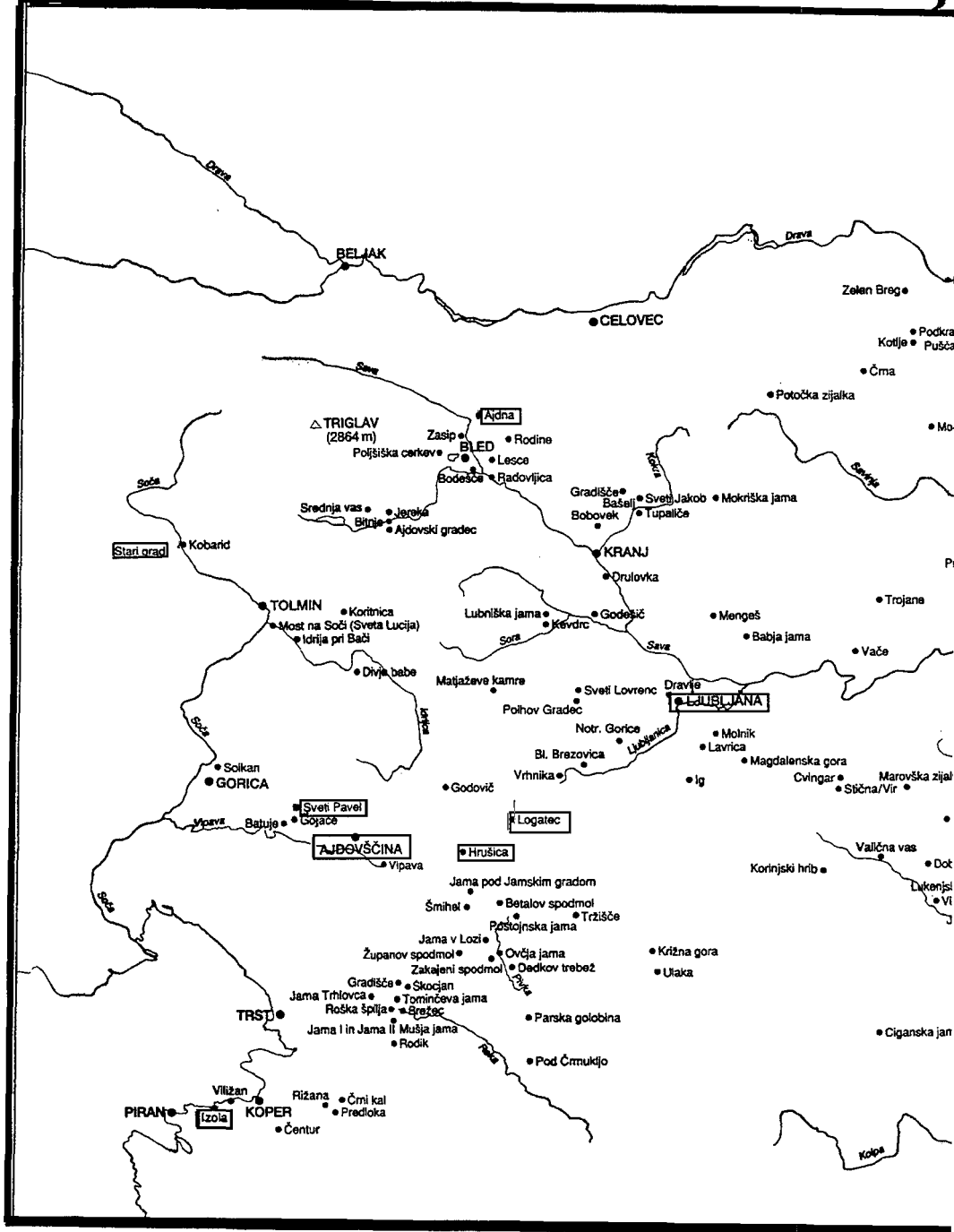
Katarina Batagelj

1000 Ljubljana

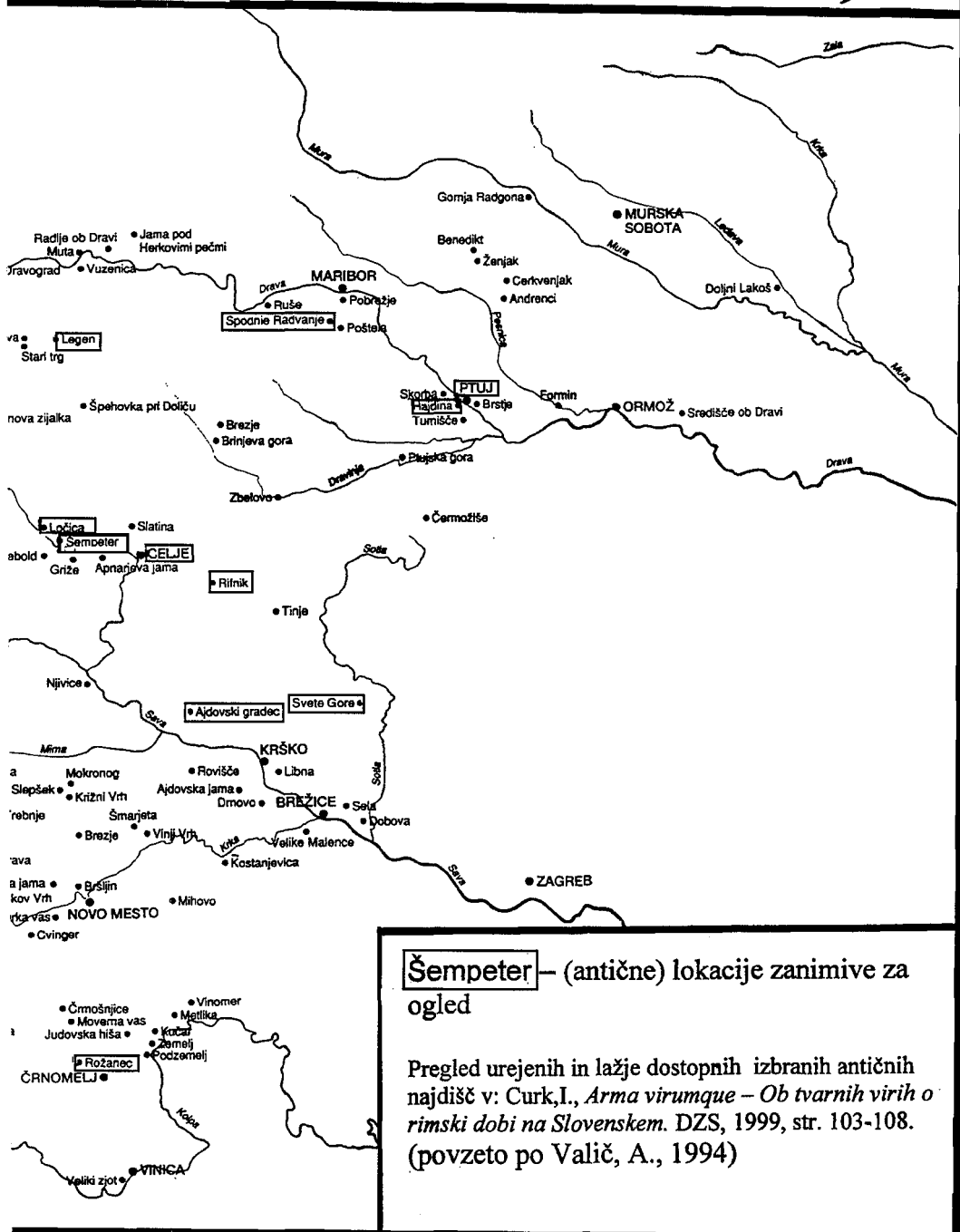
SI-1000 Ljubljana

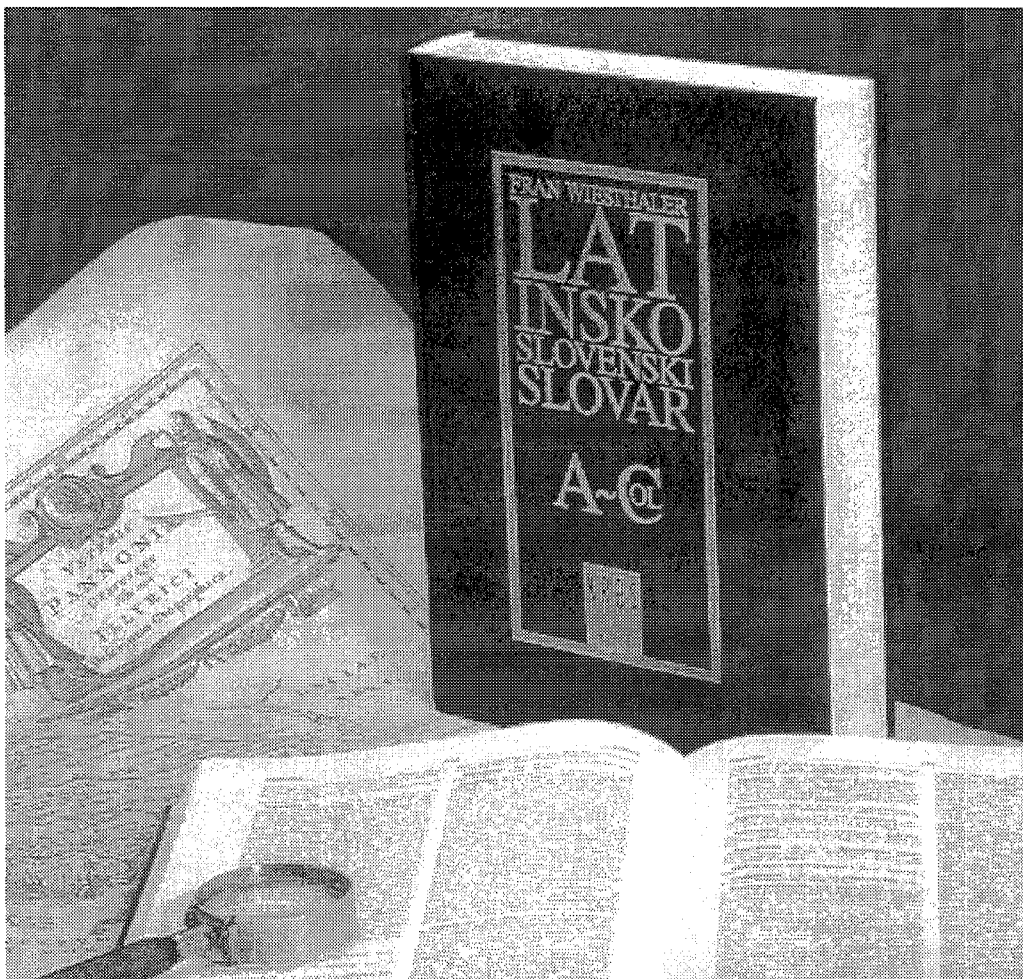
e-mail: roka@quantum.si

ARHEOLOŠKA NAJ



DIŠČA SLOVENIJE





LATINŠČINA ?
LATINŠČINA !



Tako zelo živ jezik, edini jezik,
ki ga kar naprej uporabljamo,
ne da bi kdo govoril.

Založba KRES d.o.o., GSM 041 638 998